

Joukkoviestintä ja joukko- viestimet

Sanomalehtimies-lehden Tietoisku-palsalla koetti prof. Kaarle Nordenstreng kevättalvella 1976 (n:ossa 6) luoda »selvyyttä tiedotusalan sanastoon». Kirjoituksen aiheena oli tuttu termikahtalaisuus: ainakin kuusikymmenluvun alusta saakka meillä on puhuttu *joukkotiedotuksesta* ja *joukkotiedotusvälineistä*, viime vuosina niiden sijasta on ruvettu yhä useammin käyttämään termejä *joukkoviestintä* ja *joukkoviestimet*. Nordenstreng pohti asiaa eri kannoilta, mm. »filosofiseksi» ja »viestintäpoliittiseksi» nimittämistään näkökulmista, ja päätyi suosittamaan näihin termeihin »tiedotusta» »viestinnän» sijasta. Kun itse olin kymmenkunta vuotta sitten todistamassa uudistermin »viestintä» liikkeellelähtöä, niin sallittaneen myös seuraava kielialan ammatillaisen puheen-
vuoro.¹

Kommunikaatio — viestintä

Sanaa *viestintä* on painetussa tekstissä käyttänyt ensimmäisenä Jorma Toivainen suomentamassaan S. I. Hayakawan teoksessa Ajattelun ja toiminnan kieli, joka ilmestyi 1966. Muistan, kuinka Toivainen tätä kirjaa kääntäessään tuskitteli englanninkielisten *communication, communicate* -termien suomentamisvaikeutta. Mitään selvää vastinetta näille tärkeille termeille ei suomen kielessä noihin aikoihin tunnettu. Sellaiset sanat kuin *kanssakäyminen* tai *yhteydenpito* tuntuivat liian väljiltä, *tiedotus, tiedonvälitys* ja *tietojensuutto* taas liian suppeilta. Onhan esim. kielellisessä kommunikaatioissa puhdas tietojen antaminen vain yksi puoli, yhtä tärkeitä ovat tunteen- ja tahdonilmaukset. Ja kielen ulkopuolella kommunikaatio käsittää paljon enemmän kuin tietojen antamisen tai

vaihdon. Ajatellaan vaikka sarjakuvaa tai musiikkiesitystä: niilläkin kommunikoidaan, vaikka tuskin tiedotetaan.

Mietimme aikoinaan Toivaisen kanssa, miten päästä pälkäystä. Ja ratkaisu, johon päädyimme, oli seuraava: verbiksi *viestiä* = kommunikoida, vastaavaksi teonimeksi *viestintä* = kommunikaatio. Toivaisen suomentama kirja toi nämä sanat yleiseen käyttöön, ja nähtävästi ne ovat täyttäneet ilmaisutarvetta, koskapa ovat kymmenessä vuodessa vakiintuneet sekä tieteelliseen kielenkäyttöön että esim. yhteiskunnalliseen, poliittiseen ja kulttuuri-keskusteluun. Sopivan neutraaleiksi nämä sanat ovat osoittautuneet ainakin siinä suhteessa, etteivät ne yksipuolisesti tähdenä tiedollisen puolen merkitystä henkisen kosketuksissaolon alalla.

Massakommunikaatio — joukkoviestintä

Jos englannin *communication*, ruotsin *kommunikation* -sanana yleisvastineeksi hyväksyttiin *viestintä*, oli luonnollinen seuraus se, että *mass communication, masskommunikation* suomennettiin sanalla *joukkoviestintä* (eikä esim. joukkotiedotus tai joukkotiedonvälitys tai joukkokanssakäyminen). Sitä tuntui vaativan jo termistön vastavuus, ellei suomea haluttu eristää muiden kielten käsitteenmuodostuksesta. Ymmärrettävää onkin, että »joukkoviestintä» on ruvennut yleistymään aiemman hätäratkaisun, tuon »joukkotiedotuksen», tilalle. Kirjoituksessaan prof. Nordenstreng kuitenkin asettuu puoltamaan »joukkotiedotusta». Tarkastelen hänen perustelujaan lähempää.

Ensinnäkin Nordenstreng esittää »filosofiseksi» kutsumansa perustelun: hänen mukaansa sanasta *tieto* johdetut termit viittaavat »tiedon sisältöön», sanasta *viesti* johdetut termit »tiedonvälityksen tapahtumaan» ja korostavat siten asian teknistä puolta. En oikein ymmärrä hänen

¹ Kirjoitus on aiemmin julkaistu miltei samanasuisena Sanomalehtimiehen n:ossa 13/1976.

ajatuksenkulkuun. Miksi esim. verbi *tiedottaa* sisältäisi enemmän viittausta sanoman (= tiedon) sisältöön ja vähemmän tiedonvälityksen tapahtumaan kuin verbi *viestii*? Ja olisiko tosiaan niin kummallisesti, että termi *joukkotiedotusvälineet*, jossa puhutaan sekä tiedosta että välineestä, viittaisi tiedonvälityksen tapahtumaan vähemmän kuin *joukkoviestimet*? Nordenstrengin mukaan tässä on tultu sellaisiin »perimmäisiin kysymyksiin, joita kielenhuolto ei tietenkään voi tuntea». Minusta nämä kysymykset eivät ole sen perimmäisempiä kuin että kuka tahansa kielenkäyttäjä voi ottaa niihin kantaa terveen järkensä ja luontaisen kielikorvansa varassa.

Nordenstreng jättää itsekin lopulta auki sen, kumpaa termistössä olisi enemmän ajateltava, »tiedon sisältöä» vai »tiedonvälityksen tapahtumaa». Olennaisempiana hän pitää sitä, että *viestintä* hänen määritelmänsä mukaan on »merkityksen vaihdantaa ihmisten kesken erilaisten merkijärjestelmien välityksellä» (siis kaksisuuntainen tapahtuma), *tiedotus* taas yksisuuntaista sanoman välitystä. Ja koska »massakommunikaatio» sekkin on lähinnä yksisuuntaista, niin joukkotiedotus sopisi sen nimeksi paremmin kuin joukkoviestintä.

Päätely tuntuu luistavalta — ja kuitenkin se pettää kahdessa kohdassa.

Ensimmäinen koskee viestinnän oletettua kaksisuuntaisuutta. Tämähän perustuu pelkästään Nordenstrengin omaan määritelmään. Totta kai esim. sanomalehti voi yksisuuntaisesti, vastausta saamatta viestiä jonkin asian lukijalleen tai sinfonia viestiä säveltäjän sanoman kuulijalle aivan yhtä hyvin kuin kaksi ihmistä voi viestiä keskenään. Ei *viestiä*-verbin rakenteessa ole mitään, mikä pakottaisi pitämään viestimistä enempää kaksi- kuin yksisuuntaisenakaan — verbi on tältä kannalta neutraali, sallii kummankin hahmotuksen. Samahan koskee englannin ja ruotsin verbejä *communicate*, *kommunicera*. Esim. The Concise Oxford Dictionaryn uusin painos (1976) mainit-

see *communicate*-verbin ensimmäisessä merkitysryhmässä yksisuuntaisen viestimisen ('impart, transmit [heat, motion, feeling, news, a discovery, to]'), vasta toisessa kaksisuuntaisen ('have social dealings, with'). Jo klassisen latinan *communicare*-verbillä oli molemmat merkitykset.

Toinen kohta koskee *tiedotus*-sanana merkitystä. Minusta se vie ratkaisevasti harhaan, jos »massakommunikaatiota» yritetään suomentaa tämän sanan avulla. Onko sanomalehden ainoana tehtävänä tosiaan tiedottaa eli antaa tietoa? Eikö sanomalehden tarkoituksena olekaan vaikuttaa lukijain tunteisiin ja asenteisiin, aktivoida, valveuttaa, viihdyttää, joskus myös tehdä levottomaksi, ärsyttää tai tyynnyttääkin? Entä muut joukkoviestimet: mitä radio mahtaa »tiedottaa» silloin kun se lähettää ilmoille iltahartauden, Sibeliuksen sinfonian tai M. A. Nummisen laulelman, ja mitä televisio »tiedottaa» lähettäessään itse koostamaansa viihdeohjelmaa tai vaikka vanhan kotimaisen rakkausfilmin? Tiedottaako kioskkikirjallisuus lukijalle jotakin? Näiden »massakommunikaatiotvälineiden» tehtävät ovat kyllä niin moninaisia, että tuntuu mahdottomalta sovittaa niiden kaikkien ilmaisimeksi *tieto*-sanasta johdettua verbiä *tiedottaa*. *Viesti*-sanaa sitä vastoin on käytetty vanhastaan sellaisissa merkityksissä, jotka tulevat lähelle noita tehtäviä: musiikki voi tuoda kuulijalle »sanoman», »viestin», samoin iltahartaus ja latteassa muodossa kioskkikirjakin, vaikka ne eivät sisältäisi yhtään tiedon sirua.

Viestintä ja politiikka

Nykypäivien suomalaiseen yhteiskuntaan kuuluvat erottamattomana osana politiikan tekijät, ne joista asia kuin asia voidaan tai pitääkin nähdä poliittikkana. Nordenstreng tuo keskusteluun poliittisen juonteen, kun hän arvelee, että »joukkotiedotuksen» korvaaminen »joukkoviestinnällä» olisi joltain osin vain ideologinen hämäytempu: on pyritty käyttämään kaksisuuntaiseen kommunikaatioon viit-

taavaa sanaa, jotta kaapeliviestintä saataisiin legitimoituksi toiseen asemaan kuin yhteiskunnan valvonnassa oleva yleisradio.

Pesen käteni omasta puolestani ja muidenkin kielimiesten puolesta — näin konstikasta taka-ajatusta meillä ei tosiaan ole ollut. En tiedä, onko sitä ollut vapaa-yritteisen kaapeliviestinnän puoltajillakaan. Jos on, se sortuu mahdottomuuteensa. Samaan »joukkoviestintä»-kategoriaanhan kaapeliviestintä joka tapauksessa sijoittuisi kuin yleisradiokin, ja jo mainitsemastani syystä termi on tällöin neutraali: se ei sisällä yksiselitteistä viittausta enempää viestinnän yksi- kuin kaksisuuntaisuuteenkaan. Termit termeinä: olisi kieliyhteisön kannalta onnetonta, jos vierasperäisen oppisanan vastineet rupeaisivat keinotekoisin perustein jakautumaan ei vain ammattikuntaa vaan jopa poliitista näkemystä myöten.

»Massamediat» — joukkoviestimet

Tulen loppuksi vielä noihin »joukkotiedotusvälineisiin». Sanomalehdet kuuluvat niiden joukossa varmaan tiedottavimpiin; monissa aikakauslehdissä, radiossa ja televisiossa on tiedotuksen osuus paljon vähäisempi, ja on kirjallisuutta, joka ei tiedota ollenkaan. Termi on kuitenkin saatava kaikki nämä (ja vielä esim. elokuvan) kattavaksi, ja siksi »joukkotiedotusvälineet» tuntuu sekä avuttomalta että harhautavalta ratkaisulta. Paitsi semanttista heikkouttaan tällä sanalla on toinenkin puutos: pitkävetisyys, laahaa-va kömpelyys. Lehtikielissä on valttia kuitenkin iskevyyttä; mitä yleisemmin esiintyvää käsitteellistä kiteymää on kysymys, sitä kipeämmin se tarvitsee nasevan ilmaisimen.

Englanti ja ruotsi ovat tähän löytäneet oman keinonsa: »mass communication media», »masskommunikationsmedier» korvataan tavallisesti lyhentymillä *mass media*, *massmedier* ja joskus jopa pelkillä sanoilla *media*, *medier*. En soisi suomeen yleistyvän ainakaan sellaista hätäkeinoa

kuin alkukirjainsana »jt-välineet». Tarvi-taan parempi keino, ja sellaiseksi tarjoutuukin Jorma Toivaisen ehdotukseen pohjautuva *joukkoviestimet*. Eikä ymmärtäminen häiriinny pahastikaan, jos toiston välttämiseksi joskus puhutaan pelkistä *viestimistä*. Asiayhteys saa ratkaista, milloin tämä käy päinsä. Niinhän asia-yhteys arkikielissä ratkaisee senkin, milloin *polkupyörän* sijasta riittää pelkkä *pyörä*, *lentokoneen* sijasta pelkkä *kone* ja jopa *sanomalehden* sijasta pelkkä vaatimaton *lehti*.

Terho Itkonen